KRAASNA RAHVALAULUDE SÕNAVARAST

Enn Ernits

Kirjutises võetakse vaatluse alla Kraasna rahvalauludes esinev leksika selle leviku ulatuse kindlakstegemiseks.

Kraasna rahvalaulude talletamise ja interpreteerimise ajaloost

Esimesed teated Kraasna maarahva kohta tõi Eesti teadusavalikkuse ette Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803–1882). Ta hankis need sealkandis töötava arstist kolleegi Adolph Johann Brandti (1812–1856) vahendusel. Tänaseks täielikult venestunud Kraasna maarahvast, kelle murrak hääbus XX sajandi algupoolel, peetakse XVI sajandi lõpul ja XVII sajandi alguses Pihkvamaale Opotška lähedale Krasnõi aleviku (tänapäevase nimega Krasnogorodsk) lähedusse Ida-Setomaalt ümber asunud rahvakillukese järeltulijateks (EMK: 200).

Brandt oli 1849. aastal ühe eesti keelt mitte valdava daami käest omandanud neli rahvalaulu kellegi kohaliku eidekese suust. Kreutzwald, sisuldasa väärtustamata talle läkitatud laule, pidas neid keeleliselt siiski

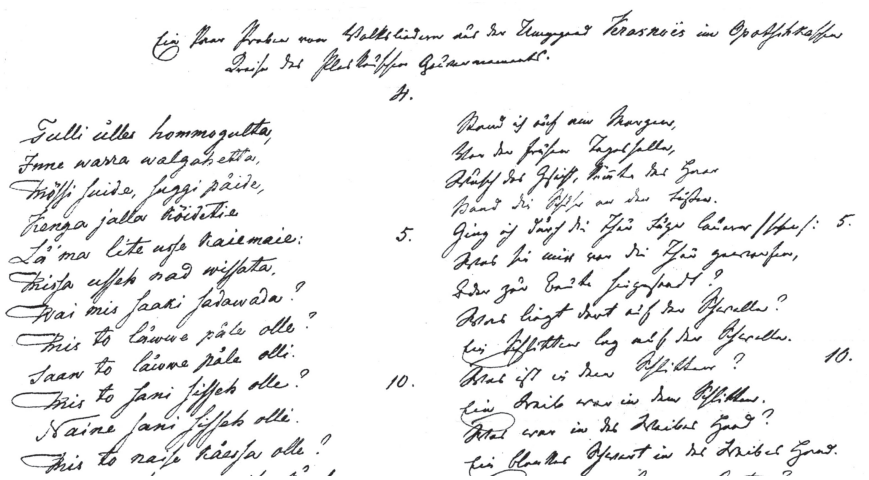

F. R. Kreutzwaldi koopia ja tõlge rahvalaulu „Tulli üles hommogulta“ algusest (VEP).

tähelepanuväärseteks, üritas rekonstrueerida algtekstid vanas kirjaviisis, tõlkis nad saksa keelde ja läkitas parajasti eesti rahvalaulude antoloogiat koostavale Alexander Heinrich Neusile (1795–1876). Viimane avaldas need EVL-is. See oli esimene kord, kui midagi Kraasna-ainelist trükki jõudis ning avaldatud laulusõnad said esimesteks näideteks Kraasna keelepruugi kohta (vt lähemalt Ernits 2012: 42 jj).

Siinkirjutaja üritas Brandti talletatud laulud rekonstrueerida ja analüüsida tänapäeva teadmistele toetuvalt (vt KR). Ta tegi kindlaks nende tüübikuuluvuse, tekstide asendi eesti ja eriti seto rahvalaulude foonil, vaagis omaaegsete kirjapanekute täpsust ning andis ülevaate rahvalaulutekstide murdejoontest.

1901. aastal kogus kraasnalaste juures mitmesugust keele- ja kultuuriainest rahvaluuleteadlane Oskar Kallas (1868–1946), kes kirjutas ülevaateteose „Kraasna maarahvas“. Seal andis ta muuhulgas lühiülevaate rahvalauludest ning publitseeris 23 omakogutud rahvalauluteksti ja -katkendit (KM: 103–104, 106–117). See ongi Kraasna rahvalaulude suurim kogu.

Oskar Kallas (EKM).

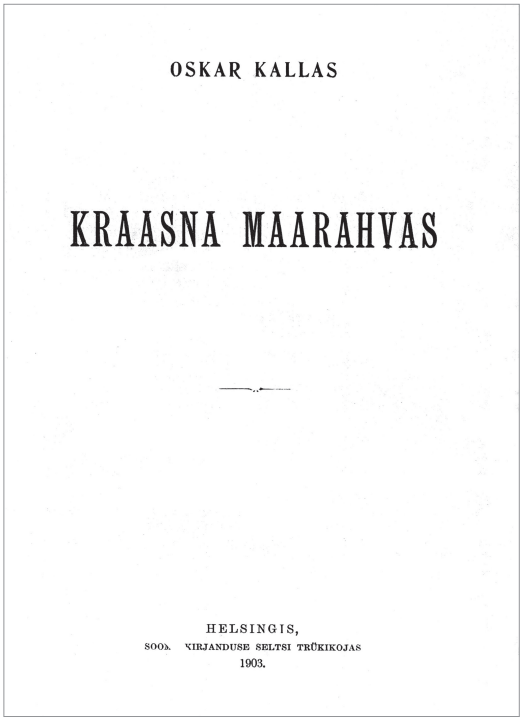

OSKAR KALLAS

KRAASNA MAARAHVAS

HELSINGIS,
SOOS. KIRJANDUSE SELTSI TRÜKIKOJAS
1903.

Oskar Kallase „Kraasna maarahva“ tiitelleht. ►

Kraasna keeleainest kogus ulatuslikumalt soome keeleteadlane Heikki Ojansuu (1873–1923) 1910. aastate alguses. Ta üleskirjutised avaldati „Eesti murrete“ viimases köites (LKT). Tekstide seas on vaid üks rahvalaul.

2016. aastal koostas Müncheni ülikooli üliõpilane Tobias Weber ülevaatliku bakalaureusetöö (ja hiljem magistritöö) Kraasna murraku kohta, milles rahvalaulusõnade uurimise seisukohalt pakub huvi avaldatud Kallase ja Ojansuu tekstide ja käsikirjade omavaheline võrdlus, millest ilmneb mõningaid lahknevusi.

Heikki Ojansuu. Foto: Jakob Ljungqvist, 1899 (EC).

Kirjutise ülesehitus

Kraasna rahvalaulud sisaldavad huvipakkuvat lõunaeesti leksikat. Kirjutises selgitatakse nende levikut, jälgides, kas Kraasna sõnal on vaste kogu lõunaeesti keelealal või hoopis kitsamalt. Enamik uuritavaid sõnu on tuntud seto keeles, mistõttu neid märgitakse uurimuses eraldi ainult mitteesinemise korral. Sõna olemasolu või puudumise põhjusi siinkohal ei analüüsita. See eeldaks keelejuhtide tausta uurimist jm.

Sõnade leviku kirjeldamise on aluseks „Väikse murdesõnastiku“ (VMS) veebiversioon, eriti selle kaardistik (Veebi-VMS). Lähtutakse seal kasutatud murdejaotusest, eristades siiski kirderanniku murde asemel omaette üksustena ranna- ja Alutaguse murret. VMSis puuduvad Kraasna lekseemid on märgitud (¯) abil. Kirjutises käsitletakse samuti Kraasna rahvalauludes esinevaid väheseid toponüüme, refrään- ja riimsõnu ning poeetilisi sünonüüme.

Siinkirjutaja on märksõnade kuju rahvalaulukogujate ebatäpsusi eirates rekonstrueerinud. Taastatud vormide ees märki * ei kasutata. Tuleb silmas pidada, et rekonstruktsioon on vähemal või suuremal määral ligikaudne. Sõnakujude tuletamisel on sageli olnud võimalik lähtuda vaid seto keelest.

Kasutatakse lihtsustatud (seto) kirjaviisi. Kõrisulghäälikut tähistatakse rekonstruktsioonides ^{q}-ga ja taga-*e*-d aga *õ*-ga. Kallase kirjaviis säilitatakse.

Kraasna rahvalauludes märgib sidekriipsu ees olev number laulu ja järel olev number värssi. Kuna enamik rahvalaule pärineb Kallaselt, siis tema kogutud lauluvara puhul näidetes autorile ega teosele ei viidata. Ülejäänud juhtudel kirjutatakse numbrite ette kas KR ja LKT. Teiste alade rahvaluulenäited on ammutatud Eesti rahvalaulude andmebaasist (ERLA).

Kolmes lõunaeesti murdes esinevad omasõnad ja varasemad laenud

Kõigepealt võetakse vaatluse alla lõunaeesti originaalsed sõnad, mis ei esine laiemalt põhjaeesti murretes. Seejuures võivad tüved olla kasutuses kogu Eesti alal või laiemaltki, kuid rühmitamisel on lähtutud ühisest tähendusväljast.

Kraasna rahvalaulutekstide leksika uurimisel selgus, et neis esineb üheksa kogu lõunaeesti keeleala hõlmavat substantiivi: *kaaśk* : *kaaśkõ* ’pulmalaulik’, *kesiv* : *kezvä* ’oder’, *kikas* : *kikka* (¯) ’kukk’, *mühk´* : *mühü* ’(pirru)kubu; pundar’, *niidś* : *niidze* ’niin’, *nänn* : *nännä* (¯) ’nisa; udar’, ja *sura* : *sura* (¯) ’munarebu’, *tukõm* : *tugõm-* (¯) ’peeru ots’ ja *võisi* : *võizmõ* ’koorevõi’. Siinkohal leiavad käsitlemist kaks adjektiivi – *ikulinõ* (¯) ’nutune’ ja *verrev* ’punane’, neli verbi – *mõskma* ’pesema’, *põimma* ’sirbiga vilja lõikama, õsuma’, *pälgähtämä* (¯) ’jahukaste tõttu hävima’ ja *utma* (¯) ’kurnama’, ning adverb *ussõ* ’välja’.

ikulinõ ’nutune’ (vt EMS I_5: 1095; VMS I: 104; VVM: 122) tuleb ette värsis *Et mul elo ikuline* (13-6). Tuletist *ikulinõ* on registreeritud hajusalt Võru (Krl Plv Räp Vas), Tartu (Puh), Mulgi (Krk Trv) ja idamurdes (Kod; kujul *itkuline*).

kaaśk ’pulmalaulik’ (vt EMS II_7: 429–430; VMS I: 147; VVM: 167) esineb värsis *Sa minnu võt´t´* [!] *kaaśkõs* (20-5) ’sa minu võtsid kaasitajaks’. *Kaasik* on laiema levikuga lekseem, mis ulatub vadja, soome ja isuri keelde; siinpuhul huvipakkuv pulmalauliku tähendus on neist registreeritud vaid vadja keeles (EES: 110). Eesti keelealal on *kaasik* ~ *kaasiko* nimetatud tähenduses peale lõunaeesti keeleala (sh Lei Lut) tuntud üksikjuhtudena vaid rannamurdes (Vai) ja selle läheduses kõneldavas keskmurdes (Kad). Pruutneitsit tähistava sõnana on *kaasik* levinud peale Vadjamaa selle lähikonda jäävas rannamurdes (Jõh Lüg) ja Alutagusel

(Vai VNg), keskmurdes (Kad) ning Ida-Eestis Peipsi lähedale jäävates vadjapärastes kihelkondades (Iis Kod), samuti Tartu murde ühes murrakus (Võn).

kesiv 'oder' (vrd Mulgi *kesu ~ kesü* : *kesvä*, Võru *kesiv ~ keesev*; EMS II_{10}: 1070; MS: 74; VMS I 208; VVM: 209) esineb näiteks Kraasna värssides *Kikas tei keźvä terä* (3-19) 'Kikas tõi odratera' ja *Kirge kikas kesvä poole* (4-1) 'Kires kikas odra poole'. Sõnakuju *kesiv* on registreeritud teisteski Võru murrakutes (Kan Plv Se Urv Vas; Saareste 1924: 37, 1955: 65). Väljapool lõunaeesti keeleala tihedat levikut on asjaomasel sõnal ja samal kujul nagu Kraasnas leitud vaste üksnes Pärnumaalt (Tor).

kikas 'kukk' (vt EMS III_{11}: 11; VMS I 221; VVM: 217) esineb värsis *Kikas linnas keźvä poole* (3-17) 'Kikas lendas odra poole'. Lekseemi on registreeritud kõigis Tartu ja Võru murde murrakutes, kuid Mulgimaalt vaid Helme ja Tarvastu kandist. Viimati mainitud kihelkonnas on *kikas* talletatud ainult Püssi külas (Saareste 1924: 86).

mõskma 'pesema' (vt EMS VI_{27}: 281; VMS II 52; VVM: 434) esineb värssides *Mõzi suu*, *soie pää* (1-5) 'Pesi näo (= suu), suges pea', *Mõze suu*, *sui är pää* (1-22) 'Pesin näo (= suu), sugesin pea ära'. Sõna on registreeritud kõigis lõunaeesti keele murrakutes, ulatudes ka läänemurdesse (Saa).

mühk´ '(pirru)kubu; pundar' (vt EDW: 637; EMS VI_{27}: 396; VMS II: 64; VVM: 443) on talletatud värssides *Ma mühü pirrda palud'i*, / *Teze mühü tõrvasid* (12-2...3) 'ma koo pirde põletasin, / teise koo tõrvaseid'. Sõna on kirja pandud peaaegu kõigis Võru murde murrakutest, kuid Tartumaalt ainult neljast edelapoolsest kihelkonnast (Kam Ote Rõn San) ja Mulgi murde ühest murrakust (Hel). Mujal Eestis esineb *mühk* tähenduses 'kühm' (Iis Khk Krk Kse) või 'mühkam' (Emm KJn Trv Hls Hel Ran). Oletatavasti viimases tähenduses on ka Kod *mühkäm* (IMS: 172). Ka sm *myhky* 'kühm, muhk; pahk' ja kaugemad sugulaskeeled (vt EES: 300) osutavad sellele, et lõunaeesti tähendusnihe on sekundaarne.

niidś 'niin' (vt EMS VI_{28}: 547; VMS II: 86; VVM: 456) on registreeritud Kraasna värssides *Niizde minnä*; / *Mis noide niidzega?* (6-22...23) 'Niinele minna, / Mis tolle (= nonde) niinega?'. See esineb kõigis Tartu ja Võru murrakutes, kuid Mulgimaal ainult selle idapoolsel alal (Hel Krk Trv).

nänn 'nisa; udar' (vt EMS VI_{30}: 807; VMS II: 122) esineb värsis *Kits pikä nännäga* (5-7; teisend allmärkusena) 'kits pika nisaga / udaraga'. Eesti keeles esineb sõna kahes põhitähenduses: 'naine' ('ema, memm,vanaema')

ja ’piimanääre’ (’naiserind; rinnanibu; nisa’, loomal ’udar; nisa’). EMSi ja Andrus Saareste (1924: 123) andmeil on *nänn* emarinna tähenduses registreeritud vähemalt Setomaal (Lõkova), keelesaartel, Võrumaal (Har Kan), Tartumaal (San Laatre), Mulgimaal (Hel), Saaremaal (Ans Krj), Pärnumaal / Läänemaal (Mih), Läänemaal (Han Vig) ja Virumaal (Lüg Vai). Seega esineb sõna nimetatud tähenduses ootuspäraselt Saaremaast Vaivarani ja Lüganuselt Lutsini, kusjuures kohati võib märgata tähenduste kattuvust. Huvipakkuv tähendus näikse olevat hääbunud kesk- ja idamurdes. Sõna esineb piimanäärme tähenduses ka teistes läänemeresoome keeltes (EES: 327–328).

põimma ’sirbiga vilja lõikama, õsuma’ (vt VMS II: 273; VVM: 581) on talletatud värsis *Ärä põimi pika põllu* (14-2) ’õsusin ära pika põllu’. *põimama ~ põimma* on levinud kõigis Võru ja Tartu murrakutes, samuti Mulgimaal (Hel). Substantiiv *põim* ’viljalõikus’ on tuntud ka idamurdes (Iis; IMS: 223; VMS II: 273).

pälgähtämä ’jahukaste tõttu hävima’ esineb laulus *Orrgu oraze külmi*, / *Mää pääle pälgähtigi* (11-4) ’orgu orased külmusid, / mäe peale jahukastest hävisidki’. Seda verbi uuematest murdesõnaraamatutest ei leia. Ferdinand Johann Wiedemanni järgi tähendab Mulgi, põhjaeesti keele edelaosa ja Tartumaa põhjaeestikeelne ala *pälgatama* ühelt poolt ’põuavälku lööma’, teisalt aga teravilja kahju kasvamisel, nt *ära pälgatatud vili* ’jahukaste tõttu riknenud vili’ ja Tartu-murdeline *Seeme om jäänü pälkmätä* ’vili pole üles tõusnud’ (EDW: 784).

sora ~ sura ’munarebu’ (vt SES: 294 *sub* soranõ; VMS II 433; VVM: 680) deminutiivne vorm *surakõnõ* esineb värsis *Mis šääl munah?* / *Surakõnõ*. / *Mis saal* [!] *sura zeeh?* (LKT: 207-15…16) ’Mis seal munas? / Rebukene. / Mis seal rebu sees?’ Veel enne Ojansuud on Kallas märkmikku jäädvustanud *muna sora* (tsit: Weber 2016: 44, 47). Kui sõnakuju on õigesti talletatud, siis tuleks oletada, et muutus *o* > *u* on tekkinud ehk vene keele mõjul. *Sora* leidub kõigis Mulgi murrakutes, kuid Tartumaal vaid mulkidega piirnevatel aladel (Ran San) ning Võrumaal (Rõu Vas). Saareste (1924: 95, 114) andmeil oli *sora* tuntud lisaks ka Võrumaal Kanepis ja Karulas ning Kodavere kihelkonna Tartu-murdelisel alal. Neile lisandub sõnakuju *tsora*, mis esineb peale Võru murdeala mainitud murrakute Harglas, Karulas ja Lukel ning Tartumaal Otepää, Rõngu ja Sangaste kihelkonnas.

tukõm ’peeru ots’ (vt VMS II: 551; SES: 342) leidub värsis *Võta sa tuli tugemile* (1-23) ’Võta sa tuli peeru/peergude otsa’. Sobivale vastele osutas käesoleva üllitise toimetaja Eva Saar, kes võrdleb seda seto sõnaga *tukmõs* ’peerulõmmu südamik; peeru põlemata ots’. Tegu on millegi otsa tähistava soome-ugri tüvega; läänemeresoome keeltes on enamasti vasteks ’kanga otsast üleulatuvad lõimelõngad’ (vt EES: *sub* tutkas). Lekseemi algkuju on **tutk-*. Eesti sõnadel on mitmekesine kuju, nagu *tuka*, *tukas*, *tutka*, *tutkam*, *tutkas* ja *tutmes*, mis erinevad üksteisest assimilatsiooni esinemise ja sufiksite poolest. Kraasna jt eesti variantide sarnaselt sisaldab pelka liidet *-m* ka lv *tutkām*. Asjaomane **tutk-* esineb kõigis lõunaeesti murrakutes, v.a Hel, samuti laialdaselt Kirde-Eestis. Väljaspool mainitud alasid on sõna enamasti hääbunud ja talletatud kõigest kuues kihelkonnas, sh Kod ja Saa.

ussõ (usse) ’välja’ (vt VMS II: 607; VVM: 815) on kirja pandud värsis *Lät´si ma usse ka’emahe* (3-1) ’Läksin välja vaatama’. Määrsõna on registreeritud peaaegu kõigis Võru murrakutes (v.a Räp), kahes Tartu murde (Nõo Ran) ja kahes Mulgi murrakus (Hls Pst).

utma ’läbi kurnama’ on talletatud värsis *Kikas utte (?) ollesaani* (4-3) ’Kukk kurnas õlut [?]’. Kallasel on märkmikusse kirjutatud *ut´* (tsit: Weber 2016: 40). Lekseem on mitmetähenduslik: ’vaevama; pelgama; välja imema; kurnama’ (EDW: 1263; EES: 580; VMS II 618). Seto *utma* tähendusteks on esitatud ’kurikaga peksma; uhmris teri tampima; maad kurnama’ (VVM: 815–816). Verbi on täheldatud kõigis Mulgi murrakutes, enamasti Tartu (v.a TMr Võn) ja Võru murde alal (v.a Krl Lei Lut).

verrev ’punane’ (vt MS: 275; VMS II: 664; VVM: 851–852) leidub värsis *Teie verevä muna* (15-5) ’Tõi punase muna’ (Kallasel on *teie* tõlgitud ’tõid’). Sõna on talletatud kõigist Võru murrakutest, enamikust Tartu murrakutest (v.a Võn) ning ühest Mulgi (Hel) ja ühest, Tartu murdega piirnevast keskmurde murrakust (KJn).

võisi ’koorevõi’ (vt VMS II: 708) on säilinud värsis *Oma võizme tettü* (15-7) ’On või tehtud’. Nominatiivi kuju on ebakindel. *võisi* esineb Võru murdealal Harglas ja keeltesaartel ning ühel Tartu (Nõo) ja ühes Mulgi murrakus (Hel). VVM: 871–872 esitab Setomaalt üksnes *või ~ võid* : *võiu*, kuid siiski *võismõnõ* ’võine’ (lk 873).

Siinkohal on käsitletud 16 Kraasna rahvalauludes sisalduvat sõna, mis esinevad kõigis lõunaeesti murretes. Enamik neist on tuntud kõigis Võru murde murrakutes, kaks sõna pooltes, kuid kaks sõna ainult ühes-kahes murrakus: *nänn* tähenduses ’piimanääre’ (Har Kan), *sora* (Rõu Vas) ja

võisi (Har). *sora* oli Saarestele järgi varem laiemalt levinud nii Võru murdes kui ka mujal. Kõik sõnad esinevad ka Setomaal ja enamik neist ka teistel keelesaartel. Lekseemi *utma* pole registreeritud ei Leivus ega Lutsis, *ikuline* Leivus. *pälgätämä* täpsema leviku kohta pole selgeid andmeid.

Kraasna ja Tartu murde ühissõnu on Kraasna-Võru omadest murrakuti veidi vähem. Ühe-kahe murrakuga piirduvad *ikuline* (Puh), *nänn* (San), *ussõ* (Nõo Ran) ja *võisi* (Nõo). *sora* (Ran San) puhul tuleb silmas pidada, et Tartumaal on rohkem levinud *tsora*. Hoopis teine olukord on Mulgi murdega. Kogu ala hõlmavad vaid Kra *kaaśk*, *kesiv* (*kesu* lisamisel), *mõskma*, *sora* ja *utma*. Kolmes kihelkonnas on registreeritud *niids* (Hel Krk Trv), kahes *ikuline* (Krk Trv), *kikas* (Hel Trv), ühes murrakus *ussõ* (Pst) ja huvipakkuvalt lisaks kahele eespool mainitud lekseemile veel viis sõna, mis esinevad üksnes Helme murrakus.

Väljaspool lõunaeesti murdeala on käsitletud sõnade levik sporaadiline: läänemurdes *kesiv* (Tor), *mõskma* (Saa) ja *nänn* (Han Mih Vig); saarte (Ans Krj) ja Alutaguse murdes *nänn* (Lüg), idamurdes *ikuline* (Kod), rannamurdes *kaaśk* (Vai), *nänn* (Vai) ning keskmurdes *verev* (KJn).

Kahes lõunaeesti murdes (v.a Mulgi) esinevad omasõnad ja varasemad laenud

Tartu ja Võru (sh seto) murderuumis on teada neli substantiivi, millel puudub vaste Mulgi murdepruugis: *puhtõ*^{q} 'matused, peied', *putsai* : *pudzaja* 'sulg', *sagarik* (¯) 'vihmahoog' ja *üsk* : *üzä* 'süli'. Samuti leidub kaks asjakohast verbi: *kängmä* (¯) 'jalatseid, sukki või sokke jalga panema' ja *laaṕma* (¯) 'rutates tööd tegema'.

kängmä 'jalatseid, sukki ja sokke jalga panema' (vt EMS IV_{18}: 455–456; VMS I: 356; VVM: 307) tuleb ette värsis *Känge ma jala', käbe jala'* (1-4) 'kängitsen jalad, käbedad jalad'. *kängima ~ kängmä ~ kengmä* on talletatud kõigist Võru murrakutest ning Tartu murraku läänepoolsest osast (Kam Nõo Puh Ran San).

laaṕma 'rutates tööd tegema' (vt EMS IV19: 765–766; KRS: 222; VMS I: 389) esineb värsis *Är ma laabi laja välä* (14-1), mille ligikaudne tõlge on 'Tegin kiiresti korda laia välja'. EMS annab tähendused 'üle või kokku tõmbama' ja 'siluma', VVM aga üksnes 'siluma'. Wiedemann esitab Tartu murde *laapma* jaoks olulise täpsustuse 'kiirustama, eriti

heinategemisel ja viljakoristamisel' (EDW: 471). Kraasna puhul ongi tegu lauluga, mida lauldi viljalõikuse lõpetamise järel. EMSis leidub heina riisumisest kõneldes näitelause *laabime nüüd õige valiste* 'tõmbame nüüd hästi kiiresti kokku' (Ote). Asjaomane sõna esineb peale Võru (Har Kan Rõu Urv Vas) ja Tartu murde (Nõo Ote Ran San) ka rannamurdes (Kuu).

puhtõ^{q} 'matused, peied' (vt VMS II: 255; VVM: 566) esineb värsis *Lää ma parmu puhtilõ* (5-3) 'Lähen ma parmu peietele'. Mitmuslik lekseem on registreeritud peamiselt Võru murdes (v.a Har Krl) ja ainult kahes sellega piirnevas Tartu murrakus (Kam Võn). Tegu on märksa laiema, nimelt läänemeresoome-mordva tüvega tähenduses 'koidik; eha'. Lõunaeesti sekundaarse *puhtõ*^{q} esialgseks tähenduseks loetakse 'hommikul peetavad järelpeied' (EEW VII: 2200; Saareste 1924: 135).

putsai 'sulg' (vt VMS II 268; VVM: 573) on registreeritud ahellaulu värssides *Pudzajit puista*; / *Mis noide pudzajidega?* (6-28...29) 'Sulgi puistata. / Mis nonde sulgedega'. VMSi järgi piirdub *putsai ~ pudsai* levik kõigi Võru ja enamiku Tartu murrakutega (v.a Ran Puh TMr). Saareste (1924: 113) andmeil oli sõna tuntud ka Puhja kandis.

sagarik 'vihmahoog' (vt IMS: 248; VMS II: 377) on kirja pandud värssides *Sagarigu, mů sõzare'!* (10-2) 'vihmahood, mu sõsarad!' ja *Sagarigu saare pääle* (10-4) 'vihmahood saare peale'. Tegu on vihmaloitsuga. Tuletis on üksikjuhtudena üles kirjutatud Võru, Tartu (Ran), ida- (Kod), ranna- (Hlj) ja saartemurdes (Muh).

üsk 'süli' (vt VMS II: 771; VVM: 903) leidub värssides *Mis sääl naźõ üźäh ol´?* / *Lat´s naźõ üźäh ol´* (3-7...8) 'Mis seal naise süles oli? Laps naise süles oli'. Sõna on registreeritud peaaegu kogu Võru (v.a Lut) ja Tartu murde alal (v.a Rõn ja TMr).

Kraasna rahvalauludes sisaldub kuus sõna, millel on vasteid Võru ja Tartu murdes, harva mujal. Kõik uuritavad lekseemid esinevad enamikus Võru murrakutes ja seto keeles, üksnes sõnu *laaṕma* ja *sagarik* pole täheldatud Leivu ega Lutsi keelesaarel. *kängmä* puudub Leivus ja *üsk* Lutsis. Üle poolte Tartu murdeala murrakutes on tuntud *kängmä*, *laaṕma*, *putsai* ja *üsk*. *puhtõ*^{q} puhul on andmeid kahest murrakust. Ainult *sagarik* on registreeritud ühest Tartu murrakust (Ran). See leidub sporaadiliselt ka saarte- (Muh), ida- (Kod) ja rannamurdes (Hlj). Viimases on pandud kirja ka *laaṕma* (Kuu). Mulgi vastete puudumisel pole asjaomaseid sõnu eelduskohaselt ka läänemurdes.

Üksikult eri murretes / murrakutes esinevad omasõnad

Üksikult eri murretes ja murrakutes esinevatest omasõnadest tuleb kõne alla kolm substantiivi, *haah́* ’hani’, *kedzo* (¯) ’kedervarretäis?’ ja *nüssäng* (¯) ’lüpsiaeg’, ning viis verbi, *kakatama* (¯) ’kaagutama’, *lipṕ* (¯) ’püstine?’, *mäkätämä* (¯) ’mökitama’, *sõkkama* (¯) ’sõtkuma’ ja *terähtämä* (¯) ’raksatama?’.

haah́ ’hani’ (vt SES: 21; EMS I_1: 46; VMS I: 11) esineb värssides *Haaah́h́he haarda*; / *Mis noide haaah́h́hega* (6-26...27) ’Hanesid kinni haarata; / Mis nonde hanedega’. Ojansuul on lekseem talletatud kujul *haahḱ* ja *haah́* (tsit: Weber 2016: 59, 130). Mart Mäger (1967: 33) on pidanud võimalikuks, et hallist värvusest ajendatud hane nimetus on pärastpoole hakanud tähistama hahka, vrd *hahk* ’hall’ (vt ka EES: 65–66). Kraasna sõnal on vaste üksnes setudel ja lutsidel.

kakatama ’kaagutama’ (vt EMS II_8: 553; VMS I: 160; VVM: 174) on talletatud värsis *kana kakat´ kaara poole* (4-2) ’kana kaagutas kaera poole’. Onomatopoeetiline verb on registreeritud ainuüksi Võrumaalt (Har Rõu Vas) ja idamurdest (Trm).

kedzo ’kedervarretäis?’ (vt EMS III: 10–11; SES: 81, 85; VVM: 212) esineb deminutiivina *kedzokanõ* värsis *Prääde ma kümme kedzokaist* (12-4) ’Ketrasin ma kümme kedervarretäit’. Lekseemi tähendus pole päris kindel. On talletatud Se *kedso* : *kedso* : *ketso* ’kedervars; vokk’ (SES) ja *ketso* : *ketso* ’kedervars’ (VVM). Setu rahvalaulus leiduvad värsid *Keerä keerä ketsokanõ* / *vala vaski vokikanõ* / *kelle keerät ketsokanõ*. Ka Vastseliinas tähistab *ketso* peale vurrkanni kedervart. Sel juhul tuleks Kraasna sõnas oletada semantilist nihet ’kedervars’ → ’kedervarretäis’. Teisalt on Mulgimaalt (Hls) pandud kirja lähedane *kedsä* ’kera, pundar’ (EMS II_{10}: 892), mis oma tähenduse poolest samuti sobiks. Sama päritolu on veel *vokki ketsotama* ’ketrama’ (Plv) ja *ketsovarras* ’poolivarras’ (Vas). Mõneti erinevas tähenduses tüvi on veelgi laiema levikuga, esinedes läänemurde lõunaosas kujul *kets* : *ketsi* ~ *ketsu* ’heiderull, -kera; ketas’ (Aud Pär Tõs Var) ja *kjõts* : *kjõtsu* ’ketas (puust mänguvahend)’ (Khn) (EMS III_{11}: 10; KS: 153). *kets*-tüvi on Tartu murdes registreeritud üksnes sõnas *ketsemoor* ’vurrkann’ (Kam) (EMS V_{11}: 10) ja rannamurdes (Kuu) *ketsu* ’kera’. Kas mainitutega seondub ka *ket´s* ~ *kätas* ’nöör, millega kaht purjet alt kinnitatakse’ (EDW: 268), pole lähema uurimiseta selge. Se *ketso* ’kedervars’

on keeleteadlane Julius Mägiste tuletanud tüvest *keta-* liidete *-s-* ja *-o* (< *-*oi*) abil (EEW III 790).

lipṕ (ˉ) ’püstine?’ esineb värsis *Lehm lipu sarvõga* (5-7 teisendis allmärkusena) ’lehm püstise sarvega’. Kõnealust adjektiivi pole registreeritud üheski kättesaadavas sõnaraamatus, ent Eva Saare sõnutsi võiks selle seostada ehk nimisõnaga *lipp* ’plagu; kana või kuke püsthari; ussikuninga kroon’, nt Se *lipuga*^{q} *kana*, Rõu [ussikuningal] *lipp ollõv pää pääl vai hari* ’l. olevat pea peal või hari’). Öeldu on täiesti usutav eeldusel, kui *lipp* tähistab kindlasti püstharja. Sel juhul võiks tähenduste ’püstine’ ja ’lipp’ suhteliselt hiline assotsiatsioon olla tekkinud vertikaalselt hoitava lipuvarda vahendusel. Kindluse mõttes oleks vaja lisaainest. Teisalt tähendab *lipp* lehvivat või rippuvat (EMS V_{22}: 264), mispuhul lindudel võiks tegu olla rippuva harjaga, lehmal aga rippasendis sarvega, millel on eeliseid puskimisel. Ussikuninga kroon on kujutletav objekt ning erutusega võib seda näha ehk silme ees virvendavana, st näivalt lehvimas. EESi järgi on *lipp* nn häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi (vrd *lappama*).

mäkätämä ’mökitama’ (vt EMS VI_{27}: 319; VMS II: 55; VVM: 439) on kirja pandud värsis *Kits mäkätäs suuh* (8-7) ’Kits mökitas soos’. Onomatopoeetilisel verbil on vaste Võru murde ühes murrakus (Har).

nüssäng ’lüpsiaeg’ (vt EMS VI_{30}: 874; VMS II: 131; VVM: 478) esineb värsis *Suureni lehmä nüssänguni* (4-6) ’Suure lehma lüpsiajani’. Sõnal on VMSi andmeil vaste üksnes Võru murde kahes (Urv Rõu), EMSi järgi aga viies murrakus (Krl Rõu San Urv Vas).

sõkkama ’sõtkuma’ (vt VMS II: 453; VVM: 699) esineb värsis *Oma sõira sõkadugi* (15-6) ’On sõira sõtkutudki’. Verb on tuntud vaid Võru murde idaosas (Rõu Vas Räp Se).

terähtämä ’raksatama?’ esineb värsis *Koes vikat´ jäie? / Kivvvi terähti* (6-51...52) ’Kuhu vikat jäi? Kivi vastu raksatas’. Sellist lekseemi sõnaraamatutes pole, küll aga esineb Kra *tõrahutma* ’mürisema’, mida tõendab Ojansuu talletatud lause *Pikene väega kärrää*, *tõrahut* (tsit: Weber 2016: 76) ’pikne väga kärab, müriseb’. Sama verb *tõrahutma* ’mürisema; põrutama, raksatama’ on tuntud ka Setomaal (SES: 347), vrd ka Rõu *tõratama* ’ka: mürtsatama’ ja Kod Se *tõrama* ’põrisema’ (VMS II 572). Tegu on onomatopoeetilise, mürtsatamist või muid helisid tähistava verbitüvega *tVr-*, vrd Tartu-murdeline *tärähtämä* ’krigistama’ (EDW: 1135), is sm *tärähtää*, krj *tärähteä* ~ *tärähtyö* ’põruda; põrgata; raksatada’, samuti vdj *tärähtää* ’krõbiseda’.

Kraasna rahvalauludes on murrakuti kindlaks tehtud kaheksa üsna sporaadilise levikuga lekseemi. Lõunaeesti murdealal on neil vasteid ainult Võru murdes. Võru murdealal on kõige levinumad *kakatama*, *nüssäng* ja *sõkkama*. Teised lekseemid esinevad vaid ühes-kahes murrakus, sh *haaḱ* (Se), *kedzo* (Se Vas) ja *mäkätämä* (Har Se). Setomaalt pole registreeritud sõna *nüssäng*. Asjakohaseid sõnu pole kirjapandud ka Leivust ja Lutsist, v.a *haaḱ*, mis peale Setomaa esineb veel Leivus. Idamurdes on tuntud *kakatama* ja *sõkkama* (Kod).

Ainult Kraasna murrakus tuntud omasõnad

Väljaspool Kraasna murrakut pole vastet leitud kahel nimisõnal: *laanist* (¯) ’laanestik?’ ja *soomist* (¯) ’soine heina- või karjamaa?’. Seetõttu on ka nende tähendus vähemal või suuremal määral ebaselge.

laanist ’laanestik?’ on talletatud värsis *Laǵakäpp laanistust* (1-10) ’Laikäpp laantest’. Kraasna sõnal otsene vaste teistes murretes puudub, kõige lähem oleks ehk Kod *luanessik* (< *laanestik*) ’madal metsane maa’ (IMS: 120). Liite *-(i)st* : *-(i)sto* on moodustatud veel samas rahvalaulus esinev *soomist* (vt). Lähtesõnaks on Võrumurdeline *laań* ~ *laanõ*, millel on isegi ühe murraku piires erinev tähendus, kas ’suur tihe (okaspuu)mets’, ’väli, (lage) maatükk’ või ’madal (metsane) maa’, mistõttu Kraasna lekseemi täpsem tähendus jääb teadmata.

soomist ’soine heina- või karjamaa?’ on talletatud värsis *Tuli suzi soomistost* (1-9) ’Tuli hunt soovikust’. Lekseem on tuletatud sõnast *soo* liite *-(i)st* : *-(i)sto* abil (vt *laanist*). Tuletis on kujunenud ilmselt nii nagu ka *soomik* ’soine maastik’, nimelt sõnakujust *soovik*, milles *v* on tekkinud hiaatuse kohale (EEW IX: 2854, 2859).

Üle-eestilise levikuga hilisemad laensõnad

Erinevalt valitud omasõnadest ja varajastest laenudest käsitletakse käesolevas kirjutises hilisematena kõiki teisel aastatuhandel omaks võetud sõnu. Ulatuslikuma levikuga Kraasna laenatud nimisõnad on *kama* (¯) ja *sant´* (¯) ’alatiseks vigane inimene’ ning tegusõnad *kul´ätämä* (¯) ’lõbutsema, lusti pidama’ ja *ravitsõma* : *ravida*^{q} (¯) ’toitma’, samuti hüüdsõna *l´uuli* (¯) ’äiu-äiu’.

kama (vt EMS II_8: 613; VMS I: 166; VVM: 178) esineb deminutiivina värsis *Kana tek´e kamakaiste* (3-20) 'Kana tegi kamakest'. Märkmetes on Kallas kirjutanud *kamakaist* (tsit: Weber 2016: 40). Esialgu ainult Lõuna-Eestis tuntud söögi nimetus on laenatud vene sõnast *комы* 'saiakesed, leivakesed, pannkoogid' (Must 2000: 72; EES: 124). *kama* esineb peaaegu kogu Võru murdealal (v.a keelesaared), Tartu murdes (v.a lõunaosa), Mulgi murdes (v.a Paistu), idamurdes ainult Kodavere, Laiuse ja Iisaku kihelkonnas (Iis) ning Alutaguse murdes ainult Lüganusel ja rannamurdes Vaivaras. Keskmurdest on registreeritud sõna seitsmest murrakust, peamiselt umbkaudu Tartu-Tallinna joonele jäävates kihelkondades, sh Keilas. Läänemurdes esineb sõna viies murrakus (Hää Mar Mär Tor Vän).

kul´ätämä 'lõbutsema, lusti pidama' (vt EMS III_{15}: 1004–1005; VMS I: 311; VVM: 265) esineb värsis **Küllä* [?]*, kul´ätämä küllä* 'Külla, lõbutsema külla' (KR: 2-6). See on samuti vene laensõna, vrd *гулять* 'jalutama; logelema; *загулять* 'pidutsema' (Must 2000: 152). Tegusõnatüvi *kula- ~ kul´a- ~ kul´ä'* 'asjatult aega viitma, (ringi) hulkuma; lõbutsema; jõude olema; lamama' esineb mitmel kujul põhjast-lõunasse Vaivarast Setomaa ja Lutsini, lääne-ida suunas aga Saaremaalt Kraasnani, sh kohati lääne- (Hää Saa), Mulgi (Hls Trv), Tartu (Ote Rõn), ida- (MMg Trm), Alutaguse (Jõh Lüg) ja rannamurdes (Kuu Vai).

l´uuli 'äiu-äiu' (vt SES: 173) on säilinud värsis **L´uuli, mu, l´uuli, ladzõkan ~ ladzõkõn!* (KR: 3-1, 3-2, 3-4) 'Äiu, mu, äiu, lapsuke'. Äiutussõna on laenatud vene keelest, vrd *люли ~ люлю* 'äiu'. Nii see kui ka ee *leelo* on onomatopoeetilised sõnad, vrd poola *lulać*, sks *lullen* 'luilutama, äiutama' jt (EES: 253; ESR: 545–546; vt ka Must 2000: 177 *sub ljuutama*). Eesti rahvalauludes esineb laialdaselt *luuli*. Kas see on kõigil juhtudel vene keelest laenatud, peaks eraldi uurima, ent vähemalt osaliselt on see tõenäoline, vrd nt esimesel pilgul mõttetu MMg *Tatai luuli*, *tatai looli*, / *tatai lossadi kimmalma* (H II 56, 372/3 (45), vrd vn *лошадь* 'hobune'.

ravitsõma 'söötma, toitma' (vt SES: 265; VMS II: 315; VVM: 614–615) esineb Kraasna ahellaulu värssides *Lehmä ravida* '(7-6) lehma sööta' ja *ladzkõist ravida* (7-10) 'lapsekest toita'. Sõna lätteks on vn *стравить* 'ära söötma (nt heinu); välja söövitama; maarohtudega hävitama; nõiajoogiga mürgitama'; *травить* 'ka: paljaks söötma (karjamaad); loomadele ära söötma' (Must 2000: 327; EES: 421). Söötmist ja ravimist tähistav *ravi*-tüvi on tuntud üle Eesti, ka kontinuatiivse *itse*-sufiksiga vorm.

sant´ ’alatiseks vigane inimene; kerjus’ (vt VMS II: 385–386; VVM: 657) esineb värsis *Säält ma saie sandist satte* (11-5) ’Sealt ma sain, sandiks kukkusin’. Sõna on alamsaksa laen, vrd *sante* ’püha’ < ladina *sanctus* (EES: 460). Käsitletav sõna on eesti keeles väga laialt levinud.

Selle rühma viie sõna laia leviku täpsem uurimine ei annaks vist erilisi tulemusi. Märkigem vaid, et erinevalt teistest on lekseemil *kul´ätämä* vasteid keskmurdes isoleeritult vaid kolmes murrakus (Plt Ris VJg). Ta on levinud üle poolte Võru murde murrakutes ning osaliselt Tartu (Ote Rõn), Mulgi (Hls Trv), saarte (neli murrakut), ida- (MMg Trm), Alutaguse (Jõh Lüg) ja rannamurdes (Kuu Vai). Asjaomased lekseemid esinevad ka seto keeles. Leivust ja Lutsist on viiest sõnast nenditud üksnes *sant´*.

Hajusama levikuga hilisemad laensõnad

Hajusama levikuga hilisemate laensõnade rühma on paigutatud järgmised kuus Kraasna nimisõna: *kabõl´* ’nöör, pael’, *kapstas* ’kapsas’, *kost´* ’külaline’, *sõir* (¯) ’juust; sõir’, *tsura* ’poiss; poissmees’ ja *vigõl´* ’hang (heina, sõnniku jms tõstmiseks)’.

kabõl´ ’nöör, pael’ (vt EMS II_7: 438–439; VMS I 148; VVM: 168; Saareste 1924: 235–236) esineb ühe ahellaulu värssides *Kaplust pöörtä*; / *Mis to kapluga?* (6-24...25) ’Paeladeks keerata; / Mida nende paeltega?’. Kallas on andnud tõlkevasteks ’köis’, milles võib tõsiselt kahelda: vaevalt et hanesid püüti köitega, pigem ikka paeltega. Tähendust ’nöör, pael’ kinnitavad ka murdesõnaraamatud. Tegu on keskalamsaksa keelest laenatud sõnaga, vrd *kabel* ~ ?*kābel* ’köis; nöör’ (ASL). Teisalt peetakse seda tüve *pael* teisendiks, mis olevat võinud tekkida häälikute kohavahetusel oletatavas, kuid tegelikult mitteeksisteerivas vormis **pagõl´* (EES: 111). *kabõl´* on lõunaeesti ühissõna, mida tunti kõigis murretes ning variandina samuti Läänemaal (Mar) ja Peipsi ääres (Trm Kod). Lisaks kuulub siia Khn *kablu* : *kablu* ’tugev nöör (nt hülge vedamiseks või hädasolijale viskamiseks)’ (KS: 101).

kapstas ’kapsas’ (vt EMS II_9: 715; VMS I: 176; VVM: 186) on säilinud värsis *Läts kits aiida* / *Kapstit kitskma* (8-1...2) ’kapsaid rohima’. Sõna on laenatud vene keelest, vrd *капуста* (Must 2000: 79–80; EES: 129). *kapstas* on tuntud peamiselt Võru murdes ja kahes Tartu murrakus (Kam San), samuti ühes Mulgi (Hel) ja ühes rannamurde keelepruugis (Jõe). Mujal Tartumaal ja osaliselt Võrumaal (Plv Rõu Räp) on kasutusel *kapst*.

kost´ ’külaline’ (vt EMS III_{14}: 746; VMS I: 284) leidub nii ehedalt kui ka deminutiivina lauluosas *Kostikaze kosti, kosti;* / *Süüge, juuge, süüge, juuge*! (3-23...24) [täpsemini: *kostikazõ*^{q}, *kosti*^{q}, *kosti*^{q}] ’Külalisekesed, külalised, külalised / sööge, jooge, sööge, jooge!’. Sõna on vene laen, vrd *гость* ’külaline’ (EES: 180). Mainitud tähenduses esineb ta ainult setodel ja keelesaartel (EMS III_{14}: 746). Neile pole saksa mõju puudumise tõttu mujal laialt levinud tähendus ’külakost’ tuntud (vt Must 2000: 129; vrd siiski VVM: 250). Põhiliselt Peipsi-äärsetes kihelkondades esineb külalise tähenduses tuletis *kostiline* (Iis Kod Se Trm Vai VJg Äks).

sõir ’juust; sõir’ (vt VMS II: 452; VVM: 698) on jäädvustatud värsis *Oma sõira sõkadugi* (15-6) ’on sõirad sõtkutud’. Sõna lähteks on kas vanavene *сыръ* või vn *сыр*, mistõttu laenamisaeg on ebakindel (EES: 493). Lekseemi põhiline leviala on Võru murre (v.a Kan); ühes-kahes murrakus esineb see ka kesk- (SJn), Mulgi (Hel) ja Tartu murdes (Nõo San).

tsura ’poiss; poissmees’ (VMS II: 546; VVM: 769) leidub rahvalaulu poolikus värsireas *Omi – – tsurakaizi* (16-5) ’Omi [...] poisse’. Lekseemi *tsora* ~ *tsura* on uurijad pidanud kas kõheldes või kindlameelselt läti laenuks (vt Vaba 1997: 228; vrd EES: 548). Sel kujul täheldatakse sõna peamiselt Võru murdes (v.a Kan Räp), erandina ka Mulgi (Hel) ja Tartu murdes (San). Seevastu *s*-alguline *sura* on sedastatud hajusalt väljaspool Võru murdeala: lääne- (neljas murrakus), Mulgi (Hls ja Trv), Tartu (Puh), kesk- (Koe Plt), ida- (Lai) ja rannamurdes (Vai).

vigõl´ ’(heina- või sõnniku)hang’ (vt MS: 276; VMS II: 670; VVM: 855) esineb värsis *Võta, veli, viglakane* (14-7) ’Võta, veli, hangukene’. Lekseem pärineb vanavene keelest (EES: 600). Sõna esineb absoluutselt kõigis lõunaeesti keeleala murrakutes, lisaks sporaadiliselt veel lääne- (Hää Tor), saarte (Khk) ja keskmurdes (Sim).

Esitatud laensõnad leiduvad kõigis või vähemalt enamikus Võrumaa murrakutes, sh Setos ja keelesaartel (v.a *tsura* leivudel). Sõnakuju *kapstas* esinemine keelesaartel pole selge. *kost´* on tuntud vaid Setomaal ja keelesaartel. Tartu ja Mulgi murde alal on laiema levikuga *kabõl´* ja *vigõl´*. Teistel sõnadel on vaste ühes-kahes murdes: Tartu murdes *kapstas* (Kam San), *tsura* (San) ja *sõir* (Nõo San) ning Mulgi murdes samad sõnad (kõik Hel). Osa lekseeme esineb sporaadiliselt ka väljaspool lõunaeesti keeleala: läänemurdes *kabõl´* (Mar), idamurdes *kabõl´* (KodI Trm) ja *tsura* (Lai), keskmurdes *sõir* (SJn) ja *vigõl´* (Sim) ning rannamurdes *kapstas* (Jõe) ja *tsura* (Vai).

Peamiselt ühes murdes / murrakus esinevad hilisemad laensõnad

Peamiselt ühest murdest või murrakust on talletatud sidesõna *i* (¯) 'ja', nimisõnad *maama* (¯) 'ema' ja *pärrin* (¯) 'sulgkott?' ning verbid *poldatama* (¯) 'puterdama?' ja *prääd*mä 'ketrama'.

i 'ja' esineb värsis **Kana i kikas sizeh oll'e*^q*~ olli*^q*' 'Kana ja kukk sees olid' (KR: 1-14). See tuleneb sama tähendusega vene konjunktsioonist *u* (Must 2000: 50). Andmeid sõna esinemise kohta teistes eesti murretes pole, küll aga lähisugulaskeeltest (nt vadja) Venemaal.

maama 'ema' (vt EMS V_{25}: 837; VMS II: 6; VVM: 394) on deminutiivina registreeritud üksnes poolikuks jäänud värsis *Maamakene*... (1-15). See on vene laensõna, vrd *мама* (Must 2000: 188). *maama* on peale Kra kasutusel kõigest Võru murde kolmes murrakus (Lut Rõu Se).

poldatama 'puterdama?' (vt VMS II: 230; VVM: 553) esineb rahvalaulus *Kuzed, sis kuiiva, / Polltad, sis paiikka!* (19-5) 'Kused [alla], siis kuiva, / puterdad, siis paika!' Sõna tähendus on laulu sisu arvestades mõneti kahtlane. *poldatama ~ pol'datama* 'lobisema, puterdama' on registreeritud Võru (Plv Räp Vas) ja Tartu murdes (Võn). Hiiumaal (Emm) on talletatud samas tähenduses *poltama*. Tüvi tuleneb vene sõnast *болтать* 'lobisema' (Must 2000: 276). Juhul kui Kraasna sõna tähendus on õige, siis on see hiidlastest ja kagueestlastest eraldi laenatud.

***prääd*mä** 'ketrama' (vt SES 249, 250; VMS II 251; VVM: 561) on talletatud värsis *Prääde ma kümme kedzokaist* (12-4) 'ketrasin ma kümme kerakest(?)'. Tegu on vene laenuga, vrd olevikutüvi *пряд*- 'ketra-' (Must 2000: 306). *Prääditämä ~ prääätämä ~ prääd*mä on olnud peale Kraasna maarahva kasutusel üksnes setodel, leivudel ja lutsidel.

pärrin 'sulgkott?' esineb värssides *Pärinit tettä*; / *Mis noide pärinidega*? (6-30...31) 'Sulgkotte teha, / Mis nonde sulgkottidega?'. Tuleneb vene sõnast *перина* 'sulgaluskott'. Kõnealust lekseemi sõnaraamatud ei sisalda. Selle tähendus jääb veidi ebakindlaks, sest Kallas on mitmuses kirjutatud vene sõna tähenduseks andnud 'padjad'.

Kraasna sõnadel *i* ja *pärrin* pole vasteid üheski teises murrakus. Ülejäänud lekseemid esinevad Võru murdes väga piiratult Võru murdeala kaguosas, nagu *maama* (Lut Rõn Se), *poldatama* (Plv Räp Se Vas) ja *prääd*mä (Lei Lut Se). *Poldatama* on kasutusel ka Võru murdega piirnevas Tartu murdeala ühes murrakus (Võn).

Tähenduse täpsustamist vajavad omasõnad

Selles alapeatükis vaagitakse verbide *käritelemä* (¯) ’käratsema?’, *lahkõma* (˙) ’lõhenema; lõhkema’ ja *püh´kmä* ’pühkima’ tähendust.

käritelemä ’käratsema?’ (vt EMS IV 18: 494; VMS I: 361) esineb värsis *Ärä vihastelegi i, velekeze, / Käritele i käledzekeź* (21-1...2) ’Ärge vihastuge, vennakesed, / Ära käratse, kälikesed’. Ilmselt on tegu ebatäpsusega, sest Kallasel on reisimärkmikku kirjutatud *käristelegui* (tsit: Weber 2016: 41). Onomatopoeetilist algupära verb *käristelemä* ’tõrelema; müristama’ on olnud kasutusel Võru murde idaosas ja keelesaartel (Lei Lut Rõu Se Vas) (EMS IV_{18}: 493; VMS I: 361).

lahkõma ’lõhenema; lõhkema’ (vt VMS I: 396; VVM: 334). Kallas on värsi *Toodas iks maa laheda* (21-5) ’toodaks ikka maa lõhkema’ viimasele sõnakujule andnud tähenduse ’lõhkeb’. Pigem on tegu vormiga *laheda*^{q} ’lõhkeda’ lekseemist *lahkõma* ’lõhenema; lõhkema’. *Ma*- ja *da*-infinitiivi eristamatus on võinud johtuda vene keele mõjust. Verb esineb kõigis Võru murrakutes (v.a Kra Lut) ja enamasti Tartu murdealal (v.a Ran ja Võn).

pühkmä ’pühkima’ (vt VMS II: 294). Kallas on pannud kirja värsid *Is ma püi põllu pääle* / *Is ma vilistele s vihu pääle* (14-3...4) ’Ei ma *p*. põllu peale’ / vilistanud vihu peale’. Rahvaluulekoguja on värsi alguse tõlkinud tõenäoliselt keelejuhilt kuuldud venekeelsete sõnadega *не лежала* ’ei lamanud’, kuid sellist lekseemi pole eesti keelest teada. Pigem on tegu keelevormiga *is pühi*^{q} ~ *püih* ’ei pühkinud’ sõnast *pühkmä* ’pühkima’ nagu seto keeles (vt VVM: 598). Öeldut toetab ka alaleütlev kääne. Lekseem on üle Eesti tuntud verbi *pühkima* häälikuvariant.

Refräänsõnad

Refräänsõnad on iseloomulikud just Lõuna-Eesti regilauludele. Kraasna rahvaluule näikse olnud nende poolest rikas. See kehtib ka seto refräänide kohta; nendegi poolest on muu Lõuna-Eestiga võrreldes repertuaar „silmapaistvalt rikas“ (Rüütel 1999: 44). Refräänsõnadest on EMS-is ära toodud vaid *kaśke* ja *kańke*, VMS-is pole aga mitte ühtegi. Peamiselt Kagu-Eesti rahvalaulude refräänsõnadega on ühised koos esinevad *hadee*, *eiaa*, *kägoo*; *kańkee, lelo ~ l´el´l´o* ja *tsõdzõõ*. Siinkohal väärib mainimist ka riimsõnapaar *sikk-mikk* (¯).

hadee, eiaa, kägoo (vt 15, allmärkus 1) ~ ***hädee ja kägoo*** (16-2) koossisaldavaid laule esitati Kraasnas lihavõttepühade aegu kiigul: „*Ku Lihavõďe tul', sis hällü pääle hällmä ja lauldi*.“ (KM). Folklorist Ingrid Rüütli teatel ongi refräänsõnad *häde-äia-kägo; ädee-ää-kaikah* vms omased Kagu-Eesti kiigelauludele, kuid sõnade tähendus ja algupära pole teada (Rüütel 1999: 44–45).

kańkee (vt EMS II_7: 404; EMS II_8: 644; EMS II_9: 674, 682) esineb refräänis *kaśkee, känke!* (20-1). Pulmalaulude kaheosalise refrääni põhiline levikuala on Võru- ja Setomaa ning keelesaared, nt Plv *Kas´ke, kan´ke* (AES, MT 205, 37), Lut *Kaske-kanke* (AES, MT 22, 1), Lei *Kaške, kaŋke* (AES, MT 154, 14/5). Vähesel määral on seda registreeritud Viljandi- ja Tartumaal, juhuslikult põhjapoolgi, nt KJn *kaske kanike* (EÜS VII 74/5 (2)). Sõna tähendus ja päritolu jääb selgusetuks. Deminutiivi lähim tuletusalus oleks häälikuliselt *kann* : *kanni* 'mänguasi' või 'lill', kuid seda ei toeta levikuandmed (vt EMS II_9: 676–677).

kaśke esineb kahe Kraasna rahvalaulu alguses *Kaśke,* [*kaśke*] / *tul'l'i hommugult varra üles* (EM 207: 1…2) 'tulin hommikul vara üles' ja *Kaśkee, kańkee!* / *Aitümal, mů velekene* (20-1; vt ka 21, allmärkus 1; 22, allmärkus 4). Refräänsõna on lühenenud pulmalauliku nimetusest *kaasik*. *Kaśke* on väga tavaline lõunaeesti murdealal ja Pärnumaal, kuid seda esineb ka Saare- ja Läänemaal. Refräänsõna on tekkinud pulmalauludes ning levinud pärastpoole ka muudesse laululiikidesse (Särg, Ilmjärv 2009).

lelo ~ l´el´l´o (vt EMS V_{21}: 29–30; SES: 164; VMS I: 418; VVM: 351, 354) esineb värssides *lelo*, *mů lelo*, *lelokene!* (1-1) ja *l´el´l´o*[,] *l´el´l´okanõ* (LKT: 207-3). Osa neist on deminutiivsed. Rüütli (1999: 45–46) uuringud näitavad, et *lel*-tüvelisi refräänsõnu leidub seto lõikuslauludes, mujal Kagu-Eestis, Lätis ja arvatavasti ka liivi karjaselauludes ning Kagu-Leedu kalendrilauludes, samuti slaavi rahvastel. Refräänsõna *lelo* on registreeritud veel Kodavere karjaselauludes. *lele* on leitud ühes teadmata funktsiooniga Lutsi laulus. Setomaal esineb refräänsõna kujul *leelo* ~ *lelo* ~ *leloo* ~ *lelooh*, kuid Se *leelo* tähistab peale selle veel regivärsilist rahvalaulu. Sõna peetakse häälikuliselt ajendatuks (EES: 233).

tsõdzõõ on pandud kirja urbepäeva laulu katkendis *Urbepäivä, armas aigu, / Tsõdzõõ!* (17-2). Refräänsõnad meenutavad sageli mõnd tavasõna. Kagu-Eestis, sh lutsidel ja kraasnalastel seostus see urbepäeval kiikumisega. Setudelt on pandud värsid kirja kujul *tsõõ-tsõõ: tsõõ-tsõõ, urbõpäivä, / kallis aigu, tsõõ-tsõõ!* (Tampere 2009: 324). *Tsõdzõõ* meenutab

häälikuliselt võru murde sõna *tsõdsõ* 'sõtse, isa õde' (VVM: 771). Lõuna-Eestis toimub tsõõtamine „lastele lauldavais hüpituslauludes (*Tsõõ-tsõõ tsõdsele....*), millega Setu urbepäeva tsõõtamised ongi vahel segunenud ja millest refräänsõnagi võib olla saanud oma kuju," kirjutas Rüütel (1999: 46).

sikk-mikk on riimsõnapaar, mis meenutab tavasõnu, kuid ilmestab tegelikult oma algriimiga ahellaulu: *Sikk* (,) *mikk habõnit* (6-1); *Mikk* (,) *sikk habõnit* (7-1). Laulusõnad *Šik Mik habõnik* on kirjas ka Ojansuul (tsit: Weber 2016: 98). Selline algus esineb ka seto ja lutsi samatüübilistel lauludel, sh *Mikk sikk*, / *leevä kikk*, / *habõnik* Se (ARS 2, 338 (105)); Lut *Sikk, mikk, habõnik*! (E, StK 28, 437 (9)). *habõnit* on mitmuse partitiivis ja tähendab habet (vrd *habõna*[q]), *habõnik* aga habemikku (VMS I: 15; VVM: 64).

Kohanimed

Kraasna rahvalauludes leidub ainult neli kohanime, nimelt ***Riia***, ***Saaremaa***, ***Vinnemaa*** 'Venemaa' ja ***Viromaa***. Neid kohtab värssides *Riiiga viiia* (6-32) 'Riiga viia', *Mis Riiast tuuua*? (6-35) 'Mis Riiast tuua?', *Vihmakane Viromaale*, / *Sagariku Saaremaale!* (9-1...2) 'Vihmakene Virumaale, / vihmahood Saaremaale' ja *Viige iks vezi Vinnemaale* (10-3) 'Viige vesi Venemaale'. Mainitud toponüümid esinevad korduvalt ka seto rahvalauludes (Simm 1978: 67–68).

Poeetilised sünonüümid

Kraasna rahvalauludes leidub üksikuid poeetilisi sünonüüme, nagu *ime kananõ* 'ema kanake', *laǵakäpp* 'laikäpp', *mädäsärk'* 'mädakuub', *sinisärk* 'sinikuub' ja *vitsavõtja.*

ime kanane 'ema kanake' esineb värsina *Kahigu i ime kanane!* (1-19) 'Ära kahetse, ema kanake!' laulus, milles jutustatakse, et karu ja hunt on härjad maha murdnud, mistõttu isa lohutab poega, kes tunneb ennast süüdi olevat. Rahvaluuleuurija Juhan Peegli (2004: 316) andmeil esineb sünonüüm tavaliselt vaeslapselauludes, nt Se *Olli ütsik imä latsi, Kallis kanane kasvatajale*, *imä kanane* 'Oli üksik ema laps, Kallis kanake kasvatajale, ema kanake' (H I 8, 91/2). Süüaluse vaeslapse vaste on tuntud ka Kodavere laulus kujul *ema kanane*.

laǵakäpp ’laikäpp’ on talletatud samas rahvalaulus mis eelminegi: *Tuli suzi soomistos*t, / *Laǵakäpp laanistust* (1-9...10) ’Tuli hunt soovikust, / laikäpp laantest’. See on üle Eesti tuntud laulutüüp, nt Jõe *Tuli aga soosta suuri hunti*, */ laanest tuli laiakäppa*. *Laikäpp* võib tähendada ka karu ning harukorril kassi ja poissi (Peegel 2004: 41–42, 60, 62, 231; vt ka EDW: 246).

mädäsärk esineb halvustava sünonüümina laulukatkendis *Märt, mädäsärk, / Tulli iks suurest suust* (2-1) ’Märt mädakuub, / Tuli ju suurest soost’. Sõnale pole teada vasteid teistest lauludest. Sõna *särk* tähendab Võru murdealal teadupoolest kuube (VMS II: 462; VVM: 707).

sinisärk on kirjas Kraasna värsis *Sinisärgi siilu päälä* (18-4) ’Sinikuue siilu peale’. Seto rahvalauludes on see kosilase, papi, noormehe või härra sünonüüm (Peegel 2004: 72, 212–213, 235, 328). Kraasna laulus märgib ta kosilast. Tähendust ’lai’, ’mäda’ ja ’sinine’ sisaldavad adjektiivsed liitsõnaosised on eesti rahvaluules laialt levinud, nt *laikaabu*, *lailõug*, *mädaküüs*, *mädapea*, *sinijalg*, *sinirüü* jt (vt Peegel 2004: 367 jj).

vitsavõtja karjuse tähenduses on säilinud Kraasna värsis **Vinnü*[q] *vitsavõttijas* ’Veni vitsavõtjaks’ (KR: 4-5). See esineb ka seto rahvalauludes (Peegel 2004: 60).

Kokkuvõtteks

Uurimuses käsitleti 68 Kraasna rahvalaulude sõna ja 5 poeetilist sünonüümi, sh 35 genuiinset ning 18 laenatud üldsõna, 4 kohanime, 6 refräänja 1 riimsõna. Jättes praegu statistikast kõrvale rahvalaulule spetsiifilised riim- ja refräänsõnad ning poeetilised sünonüümid, samuti kohanimed, jääb järele 53 lekseemi, millest 33-l (62,3%) puudub VMS-is märge esinemuse kohta Kraasna murrakus. Vähemalt Kraasna ainese kasutamisel sunnivad lüngad VMSi ja EMSile toetuva statistika rakendamisel ettevaatlikkusele.

Uuriti 16 Kraasna rahvalauludes sisalduvat omasõna või varajast laenu (*kaaśk*, *kesiv*, *sora*, *ussõ* jt), mis leiduvad kõigis lõunaeesti murretes. Samad sõnad on tuntud ka Setomaal ja enamik neist ka teistel keelesaartel. Kraasna murraku ja Tartu murde ühissõnu on murrakuti veidi hõredamalt kui Kraasna-Võru omi. Mulgi murdes on asjaomaste sõnade levik üsna tagasihoidlik, piirdudes sagedamini ühe-kahe murrakuga. Neist pälvib tähelepanu Helme murrak, milles nenditi teistest mitu korda rohkem

vasteid. See on tingitud ilmselt murraku tugevatest sidemetest Tartu murdega (vt EMK: 179). Väljaspool lõunaeesti murdeala on käsitletud sõnade levik sporaadiline. Teistest veidi rohkem kajastab neid läänemurre (eriti selle lõunaosa), idamurre (eriti Kodavere murrak) ja rannamurre.

Kraasna rahvalauludes sisaldub kuus sõna (*kängmä*, *laaṕma*, *puhtõ*^{q}, *putsai*, *sagarik*, *üsk*), millel on vasteid Võru ja Tartu murdes, kuid mitte Mulgis. Kõik need sõnad figureerivad seto keeles, ent keelesaartelt on neid registreeritud napivõitu. Eriti tuntud pole nad ka väljaspool lõunaeesti murdepiire, v.a *laaṕma* (Kuu) ja *sagarik* (Hlj Kod Muh). Kaheksa Kraasna lekseemi (*haah´*, *kedzo*, *mäkätämä*, *nüssäng* jt) on üsna piiratud ulatusega, ainult Võru murdes, sh Setomaal, kuid puuduvad (v.a Lut *haah´*) teistel keelesaartel. Neist *kakatama* täheldatud ka idamurdes. Väljaspool Kraasna murrakut pole registreeritud lekseeme *laanist* ja *soomist*.

Kraasna rahvalauludes täheldati viit üle-eestilise levikuga laensõna (*kama*, *kul´ätämä*, *luuli*, *ravitsema*, *sant´*), mille ulatuse detailsem uurimine ei annaks vist erilisi tulemusi. Nad esinevad ka seto keeles, kuid Leivus ja Lutsis on neist registreeritud vaid viimane. Sedastati kuus laensõna (*kabõl´*, *kapstas*, *kost´* 'külaline', *tsura*, *sõir*, *vigõl´*), mis esinevad põhiliselt kogu lõunaeesti keelepruugis, sh Setomaal ja keelesaartel, ning millest üks või teine ulatub sporaadiliselt ka väljapoole lõunaeesti keeleala, eriti Ida-Eestisse Kodaverest Vaivarani. Kolm laenlekseemi (*maama*, *poldatama*, *prääädmä*) esinevad väga piiratult, üksnes Võru murdeala kaguosas ja osaliselt keelesaartel, vaid *poldatama* ulatub naabruses asuvasse Võnnu murrakusse. Kahel Kraasna laensõnal (*i*, *pärrin*) pole mujal vasteid. Ka Kraasna rahvalaulude spetsiifilised sõnad (*hadee*, *kańke*, *lelo* jt) on käibel lõunaeesti murdealal, eelkõige Kagu-Eestis. *kaśke* hõlmab peale selle ka Pärnumaad, ulatudes Lääne- ja Saaremaale.

Kokkuvõtteks tuleb kõigepealt nentida, et Kraasna rahvalaulude leksika, mis sisaldab vähe omapära, on oodatult väga sarnane seto sõnavaraga, kuid veidi rohkem erinev teiste keelesaarte sõnavarast. See lubab tõsiselt kaaluda, kas peale keelesaarte rühma liigituse ei võiks Kraasna murrakut vaadelda ka seto keele ühe murdealana. Keskmurdes on uuritavad sõnad esindatud väga harva. Kraasna sõnavaral on ühelt poolt ootuspäraselt ühist läänemurde lõunaosa, teisalt aga ida- ja rannamurde omaga. See seondub Eesti ala jagunemisega alates XIII sajandist põhja- ja lõunapoolseks osaks, mille vaheline piir on kulgenud Peipsi loodenurgast umbkaudu Tõstamaa kanti. Tihedam seos Lõuna-Pärnumaaga on tingitud

lõunaeesti keeleala kunagisest ulatumisest Läänemere kallasteni, samuti Mulgimaa domineerivast mõjust. Idapoolsed, peamiselt Peipsi-äärsed ühised jooned on aga põhjustatud tihedast läbikäimisest eri piirkondade vahel (EMK: 70–71, 197; sõnavara piiride kohta vt ka lk 106–108). Seda on tõendanud ka Setumaast Kirde-Eestini ulatuvad sarnasused folkloorinähtuste vallas. Need on rahvaluuleteadlase Herbert Tampere (2009: 265–266) andmeil tekkinud eriti veeteede vahendusel ja mõnevõrra oletatavasti ka vanade hõimusuhete tõttu.

Lühendid

Kihelkondade lühendid

Ans = Anseküla; Aud = Audru; Emm = Emmaste; Han = Hanila; Har = Hargla; Hel = Helme; Hls = Halliste; Hää = Häädemeeste; Iis = Iisaku; Jõe = Jõelähtme; Jõh = Jõhvi; Kad = Kadrina; Kam = Kambja; Kan = Kanepi; Khk = Kihelkonna; KJn = Kolga-Jaani; Khn = Kihnu; Kod = Kodavere; Koe = Koeru; Kra = Kraasna; Krj = Karja; Krk = Karksi; Krl = Karula; Kse = Karuse; Kuu = Kuusalu; Lai = Laiuse; Lei = Leivu; Lut = Lutsi; Lüg = Lüganuse; Mar = Martna; Mih = Mihkli; MMg = Maarja-Magdaleena; Mär = Märjamaa; Nõo = Nõo; Ote = Otepää; Plt = Põltsamaa; Plv = Põlva; Pst = Paistu; Puh = Puhja; Pär = Pärnu; Ran = Rannu; Ris = Risti; Rõn = Rõngu; Rõu = Rõuge; Räp = Räpina; Saa = Saarde; San = Sangaste; Se = Setu; Sim = Simuna; SJn = Suure-Jaani; TMr = Tartu-Maarja; Tor = Tori; Trm = Torma; Trv = Tarvastu; Tõs = Tõstamaa; Urv = Urvaste; Vai = Vaivara; Var = Varbla; Vas = Vastseliina; Vig = Vigala; VJg = Viru-Jaagupi; VNg = Viru-Nigula; Võn = Võnnu; Vän = Vändra; Äks = Äksi.

Keelte lühendid

ee = eesti; is = isuri; lv = liivi; sks = saksa; sm = soome; vdj = vadja; vn = vene.

Arhiivimaterjalid

AES, MT = Akadeemilise Emakeele Seltsi kogu, koopiad.

ARS = Akadeemilise Rahvaluule Seltsi rahvaluulekogu.

E, Stp = M. J. Eiseni stipendiaatide rahvaluulekogu.

EC = Heikki Ojansuu. Suomen Kansalliskirjasto 2021009_Ag_FI_NDL_museovirasto. Europeana collections. https://www.europeana.eu/et/item/2021009/M012_HK19670328_85 (14.02.2021)

EKM = Oskar Kallas. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv. KM EKLA, A 71:74. https://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id= 354&table=Persons (18.02.2021)

ERA = Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu.

EÜS = Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu.

VEP = Einige Volkslieder von Esten im Pleskauschen und Witebskischen Gouvernement. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv. KM EKLA 63 (EKS) 4: 17, L 6p.

Kirjandus

EDW = Ferdinand Johann Wiedemann 1973: *Estnisch-deutsches Wörterbuch*. Eestisaksa sõnaraamat. 4., muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.

EES = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012: *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EEW I–XII = Julius Mägiste 1982–1983: *Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII*. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.

EMK = Karl Pajusalu, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2020: *Eesti murded ja kohanimed*. 3., kohendatud ja täiendatud trükk. Toim. Tiit Hennoste. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.

EMS I_1–VII_{31} = *Eesti murrete sõnaraamat* I_1–VII_{31}. *a – pāri*, toim. Anu Haak, Evi Juhkam, Varje Lonn jt. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1994–2020.

Ernits, Enn 2012: Fr. R. Kreutzwald lõunaeestlaste piire kompimas. – *Õdagumeresoomõ piiriq*, toim. Jüvä Sullõv. Võro Instituudi toimõndusõq 26. Võro: Võro Instituut, 30–65.

ESR = Макс Фасмер 1986: *Этимологический словарь русского языка* 2. 2е издание, стереотипное. Москва: Прогресс.

EVL = *Ehstnische Volklieder* 3. Urschrift und Uebersetzung von Heinrich Neus. Reval: Estländische literärische Gesellschaft, 1852.

IMS = Valdek Pall (koost.) 2016: *Idamurde sõnastik*. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim. Ellen Niit. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

KM = Oskar Kallas 1903: *Kraasna Maarahvas*. Helsinki: Soome Kirjanduse Selts.

KR = Enn Ernits 2018: Kraasna rahvalaulude esimestest üleskirjutustest. – *Valitsõmisjaotusõst keeleaoluuni*, toim. Jüvä Sullõv. Võro Instituudi toimõndusõq 33. Võro: Võro Instituut, 157–201.

KRS = Piret Norvik, Heli Kendra (koost.) 2019: *Kuussalu rannakiele sanastik. Kuusalu rannakeele sõnaraamat*, toim. Vilja Oja. Tallinn: EKSA.

KS = Reene Leas, Reti Könninge, Silvi Murulauk, Ellen Niit (koost.) 2016: *Kihnu sõnaraamat*, toim. Karl Pajusalu, Jüri Viikberg. Kihnu, Pärnu, Tallinn, Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.

LKT = Mari Mets, Anu Haak, Triin Iva, Grethe Juhkason, Mervi Kalmus, Miina Norvik, Karl, Pajusalu, Pire Teras, Tuuli Tuisk, Lembit Vaba 2014: *Lõunaeesti keelesaarte tekstid. Eesti murded IX.* Tallinn: Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool.

MS = Alli Laande, Triin Todesk (koost.) 2013: *Mulgi sõnastik*, toim. Karl Pajusalu, Urmas Sutrop. Abja-Paluoja, Tallinn, Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.

Must, Mari 2000: *Vene laensõnad eesti murretes*. [Tallinn:] Eesti Keele Sihtasutus.

Mäger, Mart 1967: *Eesti linnunimetused*. Tallinn: Keele ja Kirjanduse Instituut.

Peegel, Juhan 2004: *Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides*. 2., läbivaadatud ja ühtlustatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Rüütel, Ingrid 1999: Setu rahvalaulu kihistused ja etnokultuuriline taust. – *Keel ja Kirjandus*, 1, 33–52.

Saareste, Albert 1924: *Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes* 1. *Analüüs*. Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B VI_1. Tartu.

Saareste, Andrus 1955: *Petit atlas des parlers Estoniens. Väike eesti murdeatlas*. Travaux publiés par l'Académie Royale Gustave Adolphe 28. Uppsala.

SES = Eva Saar, Paul Hagu, Inge Käsi, Maeve Leivo, Hanna Pook, Karl Pajusalu (koost.) 2020: *Seto eripäraste sõnade sõnaraamat*, toim. Eva Saar ja Jüri Viikberg. Tartu, Tallinn: EKSA.

Simm, Jaak 1978: Kohanimesid J. Hurda „Setukeste lauludest". – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 23. Tallinn: Eesti Raamat, 65–69.

Tamberg, Herbert 2009: *Lauluväelised*. Koost. Mall Hiiemäe. Eesti mõttelugu 85. Tartu: Ilmamaa.

Vaba, Lembit 1997: *Uurimusi läti-eesti keelesuhetest*. Tallinn, Tampere: Eesti Keele Instituut, Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

VES = Sulev Iva (koost.) 2002: *Võru-eesti sõnaraamat*. Võru Instituudi toimetised 12. Tartu-Võru: Võro Instituut´.

Viikberg, Jüri 2020: *Eesti murrete grammatika*. Eesti keele varamu VIII. [Tartu:] Tartu Ülikooli Kirjastus.

VMS I–II = Valdek Pall (toim.) 1982–1989. *Väike murdesõnastik 1–2*. Koost. Anu Haak, Evi Juhkam, Marja Kallasmaa jt. Tallinn: Valgus.

VVM = Inge Käsi (koost.) 2011: *Vanapärase Võru murde sõnaraamat*. *Rõuge, Vastseliina, Setu*, toim. Helmi Neetar. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Internetiallikad

ASL = *Alamsaksa laensõnad eesti keeles.* Koost. Jüri Viikberg http://www.eki.ee/dict/asl/asl.html (12.05.2020)

ERLA = *Eesti rahvalaulude andmebaas*. Koost. Jaanika Oras, Liina Saarlo, Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum: Eesti Rahvaluule Arhiiv, 2003–2016. http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas (10.02.2021)

Särg, Taive, Ilmjärv, Koidu 2009. Eesti rahvamuusika. http://www.folklore.ee/muusika/eesti_rahvamuusika.htm (12.02.2021)

Veebi-VMS = Valdek Pall (toim.) *Väike murdesõnastik*. Koost. Anu Haak, Evi Juhkam, Marja Kallasmaa, Arnold Kask, Varje Lonn, Ellen Niit, Piret Norvik (Raud), Vilja Oja, Eevi Ross, Aldi Sepp, Jaak Simm, Jüri Viikberg. https://www.eki.ee/dict/vms/ (7.02.2021)

Weber, Tobias 2016: *Kraasna – The state of documentation and description of an extinct South Estonian dialect. Unpublished Bachelor thesis*. Ludwig-Maximilians-Universität München. https://www.dropbox.com/s/d09k096k00lsf62/Arbeit_Anhang3.pdf (10.02.2021)

Enn Ernits: On the vocabulary of Kraasna folk songs

The article deals with the distribution of vocabulary in Kraasna folk songs. Sixteen native words or early loanwords (*kaaśk*, *kesiv*, *sora*, etc.) can be found in all South Estonian dialects. Six native words (*kängmä*, *laaṕma*, *puhtõ*^{q}, etc.) have equivalents in the Võru and Tartu dialects, but not in Mulgi. The words *laanist* and *soomist* have not been recorded outside the Kraasna dialect. Five loanwords with wide distribution (*kama*, *kul´ätämä*, *luuli*, etc.) and six loanwords mainly in the main South Estonian dialect (*kabõl´*, *kapstas*, *kost´*, *tsura*, etc.) were observed. The loanwords *maama*, *poldatama* and *prääädmä* appear only in the South-Eastern part of the Võru dialect and partly in the other linguistic enclaves. The specific words of folk songs (*hadee*, *kańke*, *lelo*, etc.; except *kaśke*) are also in use in the

main South Estonian dialect, especially in South-Eastern Estonia. The words studied are very rarely represented in the Estonian middle dialect. Kraasna's vocabulary partially overlaps that of the southern part of the western dialect and the eastern and coastal dialects.

Enn Ernits: Kraasna rahvalaulõ synavara kotsilõ

Kirätüüh kaias Kraasna rahvalaulõ synavarra. Kraasna rahvalauluh om 16 umasynna ja varahast lainu (*kaaśk*, *kesiv*, *sora* jt), midä võisi löüdäq kõigih lõunõeesti keelemurdih. Kuvvõl umalsynal (*käńǵmä*, *laaṕma*, *puhtõq* jt) om vastussit Võro ni Tarto murdõh, a olõ-i Mulgih. Ynnõ Kraasna murrakuh omma[q] registreeridüq *laanist* ja *soomist*. Tähendeldi viit üle Eesti tutvat lainsynna (*kama*, *kul´ätämä*, *luuli* jt) ni kuut pääaśaligult lõunõeesti keeleh olõvat lainsynna (*kabõl´*, *kapstas*, *kost´*, *tśura* jt). Lainsynaq *maama*, *poldatama*, *präädmä* ommaq teedäq ynnõ Võro murdõ lõunõhummogu jaoh ja osalidsõlt keelesaaril. Rahvalaulõ esiqerälitsi synnu (*hadee*, *kańke*, *lelo* jt, maaha arvadaq *kaśke*) om pruugit kah lõunõeesti keeleh, innekykkõ Lõunõhummogu-Eestih. Kraasna rahvalaulõ sõnavara om väega üttemuudu seto synavaragaq, a veedü inämb tõistmuudu tõisi keelesaari sõnavarast. Kraasnah om Eesti keele keskmurdõh olõvit synnu väegaq harva. Kraasna synavaral om veedü ütist eesti keele õdagumurdõ lõunõjao, hummogu- ja rannamurdõ synavaraga.